

Fizel Natasa

VÁRKONYI HILDEBRAND, DOLCH ERZSÉBET, ÉS A SZEGEDI KERTI ISKOLA

DOI: 10.14232/pfvm.5

Várkonyi Hildebrand Dezső egyetemi tanári munkássága és az általa alapított, saját korában rendkívül újszerűnek számító újszegedi Kerti Iskola története az 1990-es évek végén került a tudományos érdeklődés középpontjába, elsősorban Pukánszky Béla és Németh András kutatásainak jóvoltából (Németh és Pukánszky, 1997; 1999; Pukánszky, 2002; Pukánszky, 2004). A kutatás a 2010-es években a Pukánszky Béla által elérhetővé tett forrásgyűjteménynek köszönhetően folytatódott. Újabb és újabb publikációk láttak napvilágot a Kerti Iskola működéséről (Fizel, 2012), módszertani pallettájáról (Kiss, 2016) vezetőjének, Dolch Erzsébetnek az életútjáról (Fizel, 2013), valamint Várkonyi Hildebrandnak a korabeli pedagógiai gyakorlatra gyakorolt hatásáról (Szabó, 2016). Jelen tanulmány forrásbázisát az említett műveken kívül Dolch Erzsébet doktori disszertációja (Dolch, 1938), a Zentai Károly által szerkesztett Várkonyi-emlékkötet (Zentai, 1988), a Dolch Erzsébet hagyatékából származó elsődleges források – magánlevelek, iskolai bizonyítványok, önéletrajzok, fényképek, rajzok –, valamint az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyvei jelentik. Várkonyi Hildebrand Szegedre kerülésének történetét nagyrészt primer források alapján dolgoztam fel, egyebek mellett a szegedi egyetem Bölcsészettudományi Kar tanácsuléseinek jegyzőkönyveit, Mészöly Gedeon dékán, és Dézsi Lajos rektor Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterrel folyó levelezését használtam fel.

VÁRKONYI HILDEBRAND SZEGEDRE KERÜLÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

A mai Szegedi Tudományegyetem az 1581-ben Kolozsvárott Báthory István erdélyi fejedelem által alapított egyetem szellemi-kulturális örökösének tekinti magát. A kolozsvári egyetem kezdetben egy bölcsészettudományi karral, majd egy teológiai karral kezdte meg működését. A 17–19. század történelmi eseményeinek következtében az egyetem működése nem volt zavartalan, ám a felsőfokú képzés folyamatossága a 19. század közepéig kimutatható annak ellenére, hogy az intézmény időközben elvesztette egyetemi rangját, amelyet 1872-ben szerzett vissza.

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem fejlődése töretlen volt az első világháború kitöréséig. Történetében sorsdöntő fordulatot hozott, hogy a román hadsereg

1918. december 24-én bevonult Kolozsvárra (Benda, 1982, 846). 1919. május 12-én a román katonaság elfoglalta az egyetemet is, majd a rektori hivatal élére a román tanzsék professzorát nevezték ki (Makk és Marjanucz, 2011, 10). Az egyetemi tanárok a város megszállása után nem tették le a román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküt, így kiutasították őket a városból. A menekülni kényszerülő tanárok Budapesten (jellemzően a Paedagogiumban) folytatták az egyetemi oktatást. A száműzött magyar egyetemen 1921. október 9-én nyitották meg az első tanévet, ezzel megkezdődött Szegeden a tényleges egyetemi oktatás. Ez jogilag a kolozsvári egyetem keretein belül történt, mivel nem új egyetemalapításról volt szó. Az egyetem szervezeti felépítésében nem következett be változás, négy karral működött tovább: bölcsészettudomány, jogtudomány, természettudomány, orvostudomány (Makk és Marjanucz, 2011, 12).

A két világháború között Magyarországon tehát négy tudományegyetem működött: a budapesti, a debreceni, a pécsi és a szegedi. A történelmi Magyarország felbomlásának egyik szembeszökő szerkezeti következménye az etnikai egységesülés volt, amely a felekezeti megoszlás homogenizációját vonta maga után. Az 1920-as, és az 1930-as népszámlálás adatai szerint a társadalom majd kétharmada római katolikus vallású volt. Mellette a református felekezet szerepe tekinthető számottevőnek, hiszen minden ötödik magyar tartozott ehhez a hitfelekezethez, és végül közel azonos a súlya az evangélikus (-6%) és az izraelita (~5,5%) felekezeteknek (Gyáni és Kövér, 2001, 212–219).

A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak felekezeti hovatartozása (hasonlóan a korabeli oktatási intézményekhez) ebben a korban nyilvános adatnak számított, az egyetemre való beiratkozáskor az anyakönyvben feltüntetésre került. Az egyetem hallgatóságának vallási meggyőződése a római katolikus vallás esetében (49,43%) az 1922-es adatok szerint majdnem 15%-kal elmaradt a teljes népességben való arányától (Beszámoló, 1929, 396–397). Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy Észak-Erdélyben a római katolikusok aránya csupán 20% körül mozgott, és mivel a kolozsvári egyetem hallgatói közül többen követték alma materüket, és tanulmányaikat Szegeden folytatták, így vallási hovatartozásuk felhígította a római katolikusok számbeli fölényét.

Bizonyítja a fenti gondolatsort az a tény, hogy a négy évvel később, azaz az 1926–27-es tanévre beiratkozott római katolikus egyetemi hallgatók aránya már közelített a kétharmadhoz, az összhallgatósághoz viszonyítva majdnem 60% volt. A római katolikusok aránya ennek ellenére sem érte el a teljes népességben mért arányt, bár a szegedi egyetemen feltűnően nagy volt az apáca-hallgatók száma. Ennek oka, hogy a kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno a női szerzetesrendek polgári iskolai tanárképző intézeteit megszüntette, és a szerzetesnők magasabb képzését a szegedi egyetemen kívánta megvalósítani (Pukánszky, 1999, 219).

Az erdélyi kötődés lehet az oka az unitárius vallásúak magas reprezentációjának is, hiszen a teljes lakosságban való 0,1%-os arányukkal szemben az egyetemen az 1922-es tanévben 2,19%-kal jelentek meg. A harmadik felekezeti csoport, ami jóval túlreprezentált a felsőoktatásban a teljes népességhez viszonyítva, az izraelita vallásúak cso-

portja. A számok és arányok változása jól mutatja a numerus clausus hatását. Míg az 1922-es évben beiratkozók 20,28%-a, addig az 1926-ban beiratkozók 12,1%-a izraelita meggyőződésű volt.

A szegedi bölcsészkar hallgatóinak vallási meggyőződését vizsgálva nyilvánvaló, hogy az 1920-as évek első felében a felekezeti hovatartozás aránya az egyetem hallgatóságának egészéhez hasonló, kivéve azt a tényt, hogy a bölcsészkaron nem jelentek meg az unitárius hallgatók. Az évtized második felére azonban a korábban vázolt folyamatnak megfelelően a római katolikusok aránya majd 10%-kal nőtt meg (54,84%-ról 63,33%-ra), s így szinte teljesen megegyezett a teljes népességben mért adattal (64,8%). A református vallásúak száma a karon belül szinte pontosan annyival csökkent 1922 és 1926 között, amennyivel a római katolikusoké nőtt, azaz majdnem 10%-kal (25,8%-ról 16,67%-ra) (Beszámoló, 1929. 396–397). Tehát nem csak az egyetem egésze tekintetében, hanem a bölcsészkar vizsgálata során is látunk jeleket arra vonatkozóan, hogy a hallgatók felekezeti összetétele az egyetem átköltözése utáni néhány évben meglehetősen gyorsan és nagy arányban változott, és ez a folyamat egyértelműen a római katolikus felekezet javára ment végbe.

1921-ben, az egyetem Szegedre kerülésekor a bölcsészkar szervezeti struktúrája (1. táblázat) szerint a 15 bölcsészkarintézet 20%-a betöltetlen volt. Ennek oka az lehetett, hogy a kolozsvári professzorok egy része nem költözött az egyetemmel Szegedre, így az első tanévben az intézetek ugyan felállításra kerültek, de a megfelelő szakember megtalálása,

1. táblázat. A Bölcsészkar intézeti struktúrája az 1921–1922-es tanévben (A. Szegedi, 1999)

1921–22-es tanév	Intézetvezető:
Filozófiai Intézet	Bartók György
Francia Filológiai Intézet	Karl Lajos
Görög Filológiai Intézet	Hornyánszky Gyula
Indogermán Nyelvészeti Intézet	Betöltetlen
Latin Filológiai Intézet	Csengery János
Közép- és Újkori Történelmi Intézet	Márki Sándor
Magyar Irodalomtörténeti Intézet	Dézi Lajos
Magyar Művelődéstörténelmi Intézet	Erdélyi László
Magyar Nyelvtudományi és Nyelvészeti Intézet	Horger Antal
Magyar Történelmi Intézet	Erdélyi László
Német Nyelvészeti Intézet	Schmidt Henrik
Ókori Művészettörténeti Intézet	Csengery János
Ókor Történeti Intézet	Betöltetlen
Pedagógiai Intézet	Schneller István
Ural-Altaji Philológiai Intézet	Betöltetlen

és az egyetemre hívása még váratott magára. A további 12 intézetet is mindössze 10 professzor vezette. A diszciplinárisan egymáshoz közel álló intézetek, mint a Művelődéstörténelmi és a Történelmi Intézet Erdélyi László vezetésével, a Latin Filológiai és az Ókori Művészettörténelmi Intézet Csengery János keze alatt egyesültek, legalábbis időlegesen.

Ebben az időszakban mind Dézsi Lajos, a Magyar Irodalomtörténelmi Intézet vezetője, mind Bartók György a Filozófiai Intézet vezetője, valamint Imre Sándor a Pedagógiai Intézet vezetője is protestáns volt (Péter, 1995, 124–128). Az a tény, miszerint egy korábban protestáns többségű város, Kolozsvár egyeteme költözött egy többségében katolikus városba, püspöki székhelyre, és hogy a miniszter, Klebelsberg Kuno Szegeden képzelte el a katolikus szerzetesnők tanárképzését a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, ahonnan kötelező volt az áthallgatás az egyetemre, hamarosan változásokat generált a Bölcsészettudományi Kar szervezeti struktúrájában.

1926. október 20-án a Bölcsészkar évi II. rendes ülésén a dékán, Bartók György bejelentette, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyetemen új tanszékek felállítását óhajtja. A Kar Imre Sándor javaslatára (aki 1925 óta vezette a Pedagógiai Intézetet) egy pedagógiai-lélektani, Buday Árpád javaslatára egy művészettörténelmi, és egy etnográfiai tanszék felállítását tartotta a leg sürgetőbbnek és a legfontosabbnak.¹ Ez a kérés segített Klebelsbergnek abban, hogy keresztülvigye korábbi terveit, és a protestáns professzorok mellett katolikus intézetvezetők is helyet kapjanak azokon a tudományterületeken, ahol a felsőoktatás-átalakítási tervei következtében szükségesnek vélte. Megelőzendő, hogy a nagy tudású, munkájukat jól végző professzorokat sérelem érje, a miniszter a tanszékek párhuzamosításával akarta az ügyet megoldani. 1928. június 29-én, a Bölcsészkaron rendkívüli ülésen tárgyalták a párhuzamos tanszékek kérdését. Az elnök, Horger Antal dékán kérte a Kar állásfoglalását arra vonatkozólag, hogy második filozófiai vagy második pedagógiai tanszék felállítását kérjék-e a miniszter úrtól. Imre Sándor és Bartók György nem javasolták a párhuzamos tanszékek felállítását, inkább – ismét – egy pedagógiai-pszichológiai tanszék felállítását kérték, amit a Kar el is fogadott.² A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 51.587–1928.IV. számú rendelete alapján úgy tűnt, hogy a vita lezárásra került, és a miniszter az alábbi döntést hozta: „a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen négy új tanszék és pedig ethnográfia, a II. filozófia és a II. magyar irodalomtörténet számára egy-egy nyilvános rendes és a II-ik pedagógia számára pedig egy nyilvános rendkívüli tanszék szerveztessék.”³

¹ Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar II. rendkívüli ülés, 1926. okt. 20. MNL CSML VIII. 167. bk. 87.

² Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar V. rendkívüli ülés, 1928. június 29. MNL CSML VIII. 651 bk 1927/28.

³ M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 51.587–1928. IV. sz. rendelet

A rendelet megjelenése ellenére a Bölcsészkaron továbbra is nagy volt az ellenállás az új tanszékek megalakításával kapcsolatban. 1928 decemberében Mészöly Gedeon, a Bölcsészettudományi Kar dékánja tájékoztatta a minisztert, hogy a II. filozófiai tanszék betöltése ügyében létrehozandó bizottság kijelölt tagjai (Horger Antal, Bartók György, Imre Sándor, Huszti József és Förster Aurél) „bővebb megokolással” lemondtak a bizottsági tagságról.⁴ Az okok között szerepelt a Nemzeti Újság 1928. dec. 16-i vezércikke is, amely szerint Klebelsberg az alábbi nyilatkozatot tette: „A szegedi egyetemen kész vagyok azok mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be, parallel tanszékeket létesíteni s azokra katolikus tanárokat kinevezni, hogy a tartományi főnöknőknek aggodalmaik ne legyenek. Itt neveltessék női szerzetesrendjeink az általuk fenntartott polgári iskolák, középiskolák és tanítóképzők tanári karát.”⁵

A cikk bombaként csapott bele az egyetemi és felekezeti közti békességbe. Bár a hivatalos dokumentumokban (pl. az új tanszékek élére kiírt pályázatokban) nem szerepelt a felekezeti hovatartozás feltételként, az újságcikkben a miniszter világossá tette ezt az óhaját. Informális csatornákon keresztül Klebelsberg fülébe jutott, hogy a szegedi egyetemen feliratot készítenének intézkedése ellen, így sértett hangvételű levélben fordult az egyetem rektorához, aki ekkoriban (1928–29-ben) éppen az egyik érintett, az Irodalomtörténeti Tanszék vezetője, Dézsi Lajos volt. A miniszter levelében kitért arra, hogy a Takarékosági Bizottság a szegedi egyetem teljes eltörlését javasolta, és e szándék mellett szólt a hallgatók alacsony száma, ahogy az egyik bizottsági tag gúnyosan meg is jegyezte, hogy „a bölcsészeti karoknak több tanárjuk van, mint hallgatójuk”⁶. Klebelsberg levelében leszögezte, hogy közbenjárása nélkül a szegedi bölcsészkar az ő miniszterségét aligha élte volna túl. Mit tett az egyetem megtartásáért? Egyetemi épületek építését kezdeményezte, „a bölcsészeti karok benépesítésének érdeke volt az egyik oka annak is, hogy a Paedagogiumot és az Erzsébet Nőiskola főiskolai tagozatát Szegedre levittem”⁷, és így került az apácák polgári iskolai tanárképzése is Szegedre. „Indokom ismét pedagógiai volt, tudniillik a női szerzetesrendek iskolái nívójának emelése, amire azért is súlyt kell helyeznem, mert a magyar leányok igen számottevő része éppen ezekben az iskolákban nyeri egyedüli nevelését. De emellett megint szemem előtt lebegett a szegedi bölcsészeti karoknak további erőteljes benépesítése, mert a karok felvirágoztatása csak akkor lehetséges, ha igazán nagyszámú hallgatóságuk van.”⁸ Kitért arra is, hogy a Nemzeti Újságban megjelent cikk ugyan az ő véleményeként adta közre a világ-

⁴ Mészöly Gedeon dékán levele Klebelsberg Kunó miniszterhez, Szeged, 1928. dec. 21. MOL K636–1929–30–410–05

⁵ Nemzeti Újság 1928. december 16. 1.

⁶ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MOL K636–1929–30–410–05

⁷ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636–1929–30–410–05

⁸ Uo.

nézeti tanszékek létrehozásának tervét, valójában ez a püspökök állásfoglalása volt. A legnyomatékosabban visszautasította a felekezeti elfogultság vádját, hivatkozva az elmúlt időszak személyi változásaira: ”az imént neveztem ki (...) hozzátok Baló Józsefet, Darányi Gyulát, Jeney Endrét és Szent-Györgyi Albertet (...), akik valamennyien protestáns férfiak. Ez nálam nem szempont, de nem lehet szempont akkor se, amikor a szegedi egyetem érdekeiről és más felekezeteknek ugyancsak jogos érdekeiről van szó.”⁹

Klebelsberg nem vonta vissza a párhuzamos tanszékek felállításáról korábban kiadott rendeletét, így végül a tanszékek betöltésére szolgáló adminisztrációs folyamat a Bölcsészkaron mégis beindult.

Az 1929. június 13-i kari ülésen ismertették a beérkezett pályázatokat. Az újonnan szervezett három tanszékre összesen kilenc pályázat érkezett. A II. filozófia tanszékre dr. Mester János, dr. Bognár Cecil, dr. Somogyi József és dr. Boda István, a II. pedagógia tanszékre dr. Várkonyi Hildebrand, dr. Mester János és dr. Berenkay Lajos, a II. magyar irodalomtörténeti tanszékre Sík Sándor és dr. Földessy Gyula adta be a pályázatát.¹⁰

Az 1929/30-as tanév kezdetére a beérkezett pályázatok elbírálására is sor került. A Kar a II. filozófiai tanszék élére első helyen dr. Somogyi Józsefet, második helyen dr. Bognár Cecilt és harmadik helyen dr. Mester Jánost, a II. pedagógiai tanszék élére első helyen dr. Várkonyi Hildebrandot, második helyen dr. Mester Jánost jelölte. Imre Sándor továbbra is fontosnak tartotta hangsúlyozni az új tanszékek felállításával szembeni ellenérzését, így indítványozta, hogy mindazok a dokumentumok, amelyek az új tanszékek ügyében keletkeztek nyilvánosak legyenek. Kérte a Kart, hogy ezeknek az iratoknak a titkosságát oldják fel. A Kar döntése értelmében a kérést az Egyetemi Tanács elé terjesztette.¹¹ Az Egyetemi Tanács döntése értelmében a kari jegyzőkönyvek nem kerülhettek nyilvánosságra.¹²

Imre Sándor nem csak a „világnézeti” tanszékek ügyében emelte fel a szavát, de minden egyházi szervezet egyetemre való befolyását akadályozni próbálta. Az 1929. dec. 19-i kari ülésen a Magyar Cserkészszövetség kérésére – miszerint hadd tartsanak cserkészpedagógiai előadásokat az egyetemen – is hevesen tiltakozott, hivatkozva az egyetem szabályzatára. Előterjesztését – miszerint az egyetem épületében, de a cserkészszövetség szervezésében legyenek meghirdetve az előadások, a Kar elfogadta.¹³

1929 decemberére betöltésre került az első „világnézeti” tanszék. Dr. Várkonyi Hildebrand bencés szerzetest a pedagógiai-lélektani tanszék élére nevezte ki Klebelsberg

⁹ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636–1929–30–410–05

¹⁰ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. június 13. MNL CSML 689. bk. 1928/29.

¹¹ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. október 29. MNL CSML 174 bk. 1929/30.

¹² Jegyzőkönyv. Egyetemi Tanács, 1929. december 11. MNL CSML 174 bk. 1929/30.

¹³ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. december 29. MNL CSML 312 bk. 1929/30.

Kuno.¹⁴ A másik két paralel tanszék élére is katolikus professzor került. A II. irodalomtörténet tanszék vezetője Sík Sándor, a II. filozófia tanszék professzora pedig Mester János lett (Pukánszky, 1999, 219).

A párhuzamos tanszékek nem értek meg hosszú időt. Dézsi Lajos 1932-es halálával Sík Sándor piarista tanár egyesítette és vitte tovább a két magyar irodalomtörténeti tanszéket. Az új Pedagógiai Lélektani Intézet 1934-ben, Imre Sándor Budapestre távozása után egyesült a korábbi Pedagógiai Intézettel, majd Várkonyi Hildebrand 1940-es Kolozsvárra való költözését követően megszűnt a II. filozófiai intézet, és a Neveléstudományi és Lélektani Intézet vezetését Mester János vette át.

AZ ÚJSZEGEDI KERTI ISKOLA LÉTREHOZÁSA

Várkonyi Hildebrand szegedi működésének hetedik esztendejében, 1936-ban egy kísérleti iskolát hozott létre Újszegeden, a Tiszához közeli városrészben, a Tároगतó utcában. Az iskola egy kertesi családi házban működött, mivel a természet közelsége, a kert fontos szerepet játszott az iskola pedagógiai programjában is, így az intézmény elnevezése Kerti Iskola lett. Várkonyi az intézményt saját jövedelméből finanszírozta (Pukánszky, 2002, 108), az iskola vezetésével a díjtalan gyakornokként mellette működő doktorandáját, Dolch Erzsébetet bízta meg (1. ábra). Magyarországon ebben az időben már két nagy hírű, új módszereket alkalmazó iskola működött. Az egyik Domokosné Löllbach Emma Új Iskolája (1915–1949), a másik pedig a Müller Márta nevéhez köthető Családi Iskola (1915–1943). Pedagógiai jellemzői tekintetében mindkét magyar reformiskola hasonlított egymáshoz, mindkettő tipikus cselekedtető iskola volt. A gyakorlatban is megvalósították az akkoriban kiemelkedő irányvonalakat, például Decroly módszerét, vagy Nagy László koncepcióját (Pukánszky, 2002, 108).

A Kerti Iskola első évében mindössze 6 diákot oktatott, de a következő évre már 17-re emelkedett a gyerekek száma. Az iskola fő szándéka a nemzetmentés és a nemzetnevelés volt. „Az erősen konzervatív beállítottságú alföldi gyének lelkébe is belevinni

1. ábra. Dolch Erzsébet arcképe 1928-ból.

¹⁴ Várkonyi Hildebrand kinevezése. 1929. december 27. MNL OL 410–11–2078/1929.

a haladás vágyát, és gyermekeiket a kor követelményeinek megfelelően új módszerrel és új szellemben nevelve egy új embertípus kialakítását segítsük elő, hogy így a vidéket is bekapcsoljuk abba a nagy kulturális áramlatba, mely a vidéket már többé-kevésbé áthatotta.” (Pukánszky, 2002, 92) Módszerek tekintetében a játék, az egyéni foglalkoztatás, a családi hangulat, a közösségi szellem kialakítása játszották a főszerepet, szókárták, kartontáblák, és természetesen a kert, a környezet segítségével. A Kerti Iskola csak négy tanévet ért meg, amikor Várkonyi 1940-ben, a második bécsi döntés után visszacsatolt Kolozsvárra távozott, az iskola is befejezte működését.

Dolch Erzsébet már az első szegedi tanévben – 1928–29-ben – hallgatója lett a polgári iskolai tanárképző főiskolának. Életútja szorosan kapcsolódik a tanárképző főiskola és az egyetem történetéhez csakúgy, mint a századelő reformpedagógiai mozgalmához. A női nem azon kevés tagja közé tartozott, akik ebben az időszakban egy egyetemi tanszéken dolgozhattak (Pukánszky, 2002, 107). (Leckekönyve¹⁵ tanúsága szerint a Testgyakorlás kurzus oktatóján kívül 1928 és 1932 között nem volt női tanára a főiskolán és az egyetemen.) Ahogy egy keltezés nélküli önéletrajzában írta: „Születtem Kassán 1906. jan. 17-én. Édesapám posta főfelügyelői rangban, a Temesvárról Szegedre helyezett postaigazgatóságnál mint építési osztályvezető működött, s utolsó munkája a szegedi első automata telefonközpont megépítése volt. 1930-ban 40 évi szolgálat után nyugalomba vonult. 1946. ápr. 25-én halt meg. Hatan voltunk testvérek. Legidősebb bátyám az első világháborúban (közvetlen érettségi után), a legfiatalabb a II. világháborúban, mint orvos hősi halált halt. Egy tanítónő nővérem 1983-ban, ügyvéd bátyám 1984-ban halt meg. Jelenleg tanítónő nővéremmel élek.”¹⁶

Ez a néhány sor is alátámasztja, hogy a század első felében a nők számára a kiemelkedés egyik lehetséges módja a tanítónőként, tanárnőként való elhelyezkedés volt. Első diplomája megszerzéséig tehát tipikus értelmiségi női karrierút az övé, amely döntő részben Várkonyi Hildebrand hatására válik atipikussá.

Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyveinek¹⁷ vizsgálata alapján képet alkothatunk a tipikus főiskolai hallgató demográfiai tulajdonságairól. Az

¹⁵ Dolch Erzsébet leckekönyve (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye).

¹⁶ Dolch Erzsébet: Önéletrajzi adataim (kézirat) (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye)

¹⁷ Anyakönyvek Rendes Hallgatók Anyakönyve – Földrajz–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 125. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar–német nyelvi szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 124. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar nyelvi–történelmi szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 122. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Mennyiségtan–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 123. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Földrajz–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 125. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar–német nyelvi szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 124. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar nyelvi–történelmi szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 122. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Mennyiségtan–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 123. kötet;

1928–35-ig terjedő időszakban a tanárképző főiskolára beiratkozók 63,1%-a volt nő. Ez a szám 1941–46 között már 73,9%-ra emelkedett. Dolch Erzsébet 1928-ban – elemi, polgári, és polgári iskolai tanítói tanulmányok után – 22 évesen iratkozott be a főiskolára. 1928–1935 között a legnagyobb arányt (36%) a beiratkozásakor 20 éves vagy idősebb hallgatók tették ki a főiskola tanulói körében. Vannak kimutatások arra vonatkozóan is, hogy a beiratkozó hallgatók milyen előzetes végzettség után érkeztek a tanárképző főiskolára. Dolch Erzsébethez hasonlóan 1928–1935 között a beiratkozók több mint a fele (55,4%-a) a tanítóképző elvégzése (tehát nem gimnáziumi érettségi) után érkeztek a főiskolára. A hallgatónő édesapja – mint önéletrajzából kiderül – értelmiségi pályán működött, éppúgy, mint a hallgatónők 63,7%-ának édesapja. Érdekes szám, hogy a férfihallgatók legtöbbszörének (43,6%-ának) az édesapja munkás, földműves vagy kishivatalnok volt. Ez a szám is bizonyítja, hogy a nők számára a műveltebb családokból vezetett az út a tanári pálya felé, míg a férfiaknál, a hasonló körülmények közül származó ifjak csak 38,1%-ban képviseltették magukat. Feltehetően az értelmiségi szülők fiúgyermekai inkább egyetemi tanulmányokat folytattak.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy tanulmányai kezdetén Dolch Erzsébet egy volt a tipikus tanárképző főiskolára járó hallgató közül, de azt is leszögezhetjük, hogy a negyedik év végére kiemelkedett közülük. 1932-ben tanulmányait díszoklevéllel fejezte be, és érdemei elismeréseként felkérték a ballagási ünnepségen a ballagók ünnepi beszédének megtartására (Pukánszky, 2004). Főiskolai éve alatt – az intézmény egyetemmel való együttműködése révén – a hallgatónő az egyetemi magyar nyelv és irodalom előadásokat (magyar–német szakosként) és Várkonyi Hildebrand pszichológia előadásait is hallgatta. Minden bizonnyal – kortársaihoz hasonlóan – nagy hatással voltak rá ezek az előadások. Ahogy Zentai Károly, egykori Várkonyi-tanítvány írta: „Igen érdekesek voltak azok az előadásai, amelyek Decroly elméletével, a Dalton-rendszerű iskolák problematikájával és ezeknek az iskoláknak a tapasztalataival foglalkozik. (...) Ugyancsak kiemelt figyelmet szentelt John Dewey nevelési rendszerének, amelyben a gyermek kreativitása kap szerepet” (Zentai, 1988, 190).

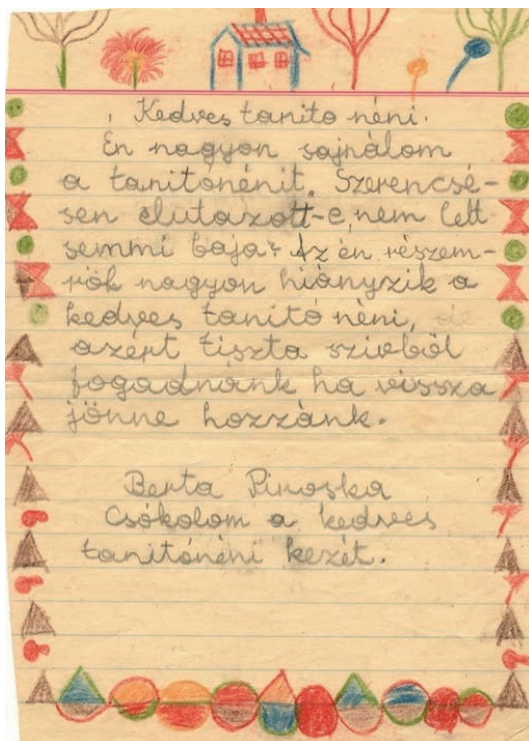
Dolch Erzsébet tanulmányait a polgári iskolai tanári oklevél megszerzése után nem hagyta abba, hanem a Várkonyi-tanszéken, immár az egyetemen folytatta, és a professzor „díjtanulmányosként” működött. Az intézetben Dolch Erzsébet feladatai közé tartozott gyakorlati lélektani vizsgálatok végzése, személyiségtesztek készítése. (Az egyetem és a város szoros kapcsolatára jellemző adalék: csütörtökönként, a nyitott nap alkalmával, a fiatal gyakornok az érdeklődő szegediek számára is készített személyiség-, illetve pályaalakmassági tesztet, „pszichogram”-ot) (Pukánszky, 2004).

Dolch Erzsébet 1939-ben tanárképző intézeti tanári oklevelet szerzett, majd 1940-ben *summa cum laude* doktorált a Ferenc József Tudományegyetemen. Sokrétú pedagógiai tudása és nyilvánvaló érdeklődése a reformpedagógia, az „új pedagógia” iránt tette alkalmassá a Kerti Iskola vezetésére. Dolch Erzsébet két év után – 1938-ban – anyagi kényszerűségből elhagyta az iskolát, és később a várost is. Bár egész életében tanított,

6–10 évesekkel többé nem foglalkozott. Kis tanítványai szomorú hangvételű leveleket, képeslapokat küldtek neki:

„Kis szívünknek el kell szenvednie első fájó búcsúzását. Az élet kegyetlen keze elsodorja tőlünk első Mesterünket, aki szíve melegével tanított meg bennünket a betű vetés, számolás, olvasás nehéz tudományára. (...) Búcsúzóul nagyon szépen megköszönjük sok fáradtságát abban a reményben, hogy soha sem fog bennünket elfeledni, mint ahogy mi sem fogjuk soha-soha elfeledni. (...) Az ujszegedi Kerti-iskola tanítványai nevében mondom e pár sort: Bruchter Elemér”¹⁸ (További búcsú levelet mutat a 2. ábra.)

Polgári iskolákban és tanítóképző intézetekben kamatoztatta széles körű pedagógiai tudását. 2002-ben, 96 esztendőskorában hunyt el.

2. ábra. Berta Piroška tanuló levele
Dolch Erzsébethez.

DOLCH ERZSÉBET VILÁGKÉPE, EMBERKÉPE ÉS MŰVELTSÉGGÉPE

Tanulmányom következő részében Dolch Erzsébet Az „Uj Nevelés” elméleti és gyakorlati megvalósulásai című, Várkonyi Hildebrand vezetésével elkészített doktori dolgozatának elemzésén keresztül szeretném bemutatni a hallgatónő világképét, emberképét és műveltségképét. A disszertációt a Ferencz József Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv-, és Történettudományi Karára nyújtotta be 1938-ban.

VILÁGKÉP

Bármely kornak szüksége van arra, hogy a rendelkezésére álló tapasztalatokat, ismereteket, hagyományokat, szemléleteket, nézeteket rendszerbe állítva jellemezze a maga világát, és ez alapján megállapításokat tegyen, amelyek segítségével a cselekedeteket, a múltat, a jelent és a jövőt értelmezi. A világnézetet arra használja a kor embere, hogy

¹⁸ Bruchter Elemér levele Dolch Erzsébetnek (kézirat) (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye).

a maga és környezete világbeli tevékenységét minősítse, önmaga sikerességéhez muniációt találjon, és arra reflektáljon. (Géczi, Stirling és Tüske, 2007, 3) „Az érzéki elrendezettséget hangsúlyozzák a művészi világnézetek, a hit érzelmére alapoznak a vallásos, a ráció használatára a tudományos vagy filozófiai világgépek.” (Géczi, Stirling és Tüske, 2007, 3)

A világgépek bármelyike tartalmazza az ember természethez való viszonyát. E kapcsolat létének hangsúlyozása önmagában kevés: annak kialakulása, tartalma, a gondolkodásra, a viselkedésre és az intézmények tartalmára irányuló nyílt és rejtett utasításai föltártak: többnyire a filozófia természetbölcseletének is a tárgya, s valamiképpen a kozmológiai elképzelések mentén tárul föl, így a science-történet része. A művelődéstörténetben a korszakok kozmológiai elképzelésének természeti oldala, annak mindennapi okai és fokozatosan terjedő, a diszciplinalizálódás irányába igen lassan elvezető gyakorlata is megjelenik (Géczi, 2004). Dolch Erzsébet világgépe romantikus világgép, amely az érzelmekkel és az ésszel egyaránt való természethez viszonyulást hangsúlyozza. A romantika követői megjelenítésre egyaránt alkalmasnak találták a művészi és a tudományos közlési formákat, sőt bárki számára megvalósíthatónak vélték a személyes életvezetésben. A társadalom időmetszeteihez hasonlóan a természet időbeliségét is fontosnak tartották.

Dolgozata bevezető részében a fenti gondolat egyértelműen tetten érhető, amikor Dolch Hermann Lietz-t idézi: olyan ifjúságot kell nevelnünk, „akik testben és lélekben egészségesek, gyakorlatiasság, tudomány és művészi készség tekintetében kiválóak, melegen éreznek, világosan és élesen gondolkodnak és végül bátran és erősen akarnak” (Dolch, 1935, 48). Dolch Erzsébet disszertációjában többször, és több fejezetben is utal arra, hogy a kultúra alapja a kétkezi munka: „Minden szellemi munka a kézimunkából fejlődött, tehát lényegében minden kultúra alfája a kézimunka.” (Dolch, 1935, 39–40). A szlőjd, az agyag-, a papír-, és a famunka hangsúlyozása (Dolch, 1935, 67) szintén alátámasztja ezt a nézetét. Többször is kitér az otthon szépítésének hangsúlyozására, amit szintén saját kezű díszítő elemekkel képzel el (Dolch, 1935, 65). Ezt a feladatot mindenképpen a női szerepviselkedés körébe sorolja, „a kézimunka a lányok anyai hivatására való nevelésében is számbavehető tényező.” – írja (Dolch, 1935, 68). Az alkotás azonban nem egyenlő a munkával. Ez utóbbi ugyanis semmilyen leleményességet nem kíván meg a tanulótól, míg az alkotás belülről fakadó szükséglet, így, mint tevékenység, sokkal értékesebb.

A természet szeretete, és a természet körforgásának az oktatásban való hasznosítása a természeti megfigyelések fontosságának hangsúlyozásában is megjelenik, például a természetben fellelhető tárgyak hasznosításának igényében (számolás kavics, vadgesztenye segítségével) (Dolch, 1935, 53–60).

A vallás szerepének kiemelése a nevelésben szintén teret kap a dolgozatban, például amikor az egyházi ünnepekre (karácsony, húsvét) való készülődésről számol be a szerző. Domokosné Löllbach Emma iskoláját bemutatva hangsúlyozza, hogy „Az erkölcsi és

szociális nevelést a Vöröskereszt egyesület és a Cserkészlet mélyíti el a növendékek lelkében.” (Dolch, 1935, 88) A család fontossága, a jótevénytudás, egymás segítése, tisztelete fontos értéknek vonulnak végig a dolgozaton, szintén nyomatékosítva a vallásos értékrend, érzület jelentőségét.

Világképének vizsgálata során tetten érhető a polgárosodás, a nőmozgalmak eszméjének terjedése is, ugyanakkor írásában megjelenik az a társadalmi igény, hogy az embernek szüksége van valamilyen felső hatalomra, amely segíti őt a világban való eligazodásban. (Dolch Erzsébet életútját, és a dolgozat születésének idejét figyelembe véve, ez a felsőség lehet az Isten, vagy az elvesztett Király, de akár a Kormányzó is.) A gyerekek „csak a fennsőbbiségnek akarnak engedelmessé válni, az osztálytárs ezt az érzést még nem tudja bennük felkelteni” (Dolch, 1935, 70).

Az ideális társadalmat is bemutatja, amikor ismerteti az iskolai közösség működését: „A szervezet élén a bíró áll, minden osztályban egy-egy, kinek szerepköre a gyermekbíróhoz hasonlítható. Feladata a rend fenntartása, a vállalt munkák ellenőrzése, a törvények megtartására (melyeket a közösség állít össze) felügyelni; ő tehát a tanító helyettese és segítőtársa. Azt a társát, aki a törvények ellen vét, kötelessége először csak figyelmeztetni. Ha ez nem vezet eredményre megengedi a bíró, hogy a rendbontó „figyelmeztetőt” válasszon magának. Harmadik lépés a büntetés. (...) Kell ez az önállóság a gyermekeknek, különben elvesztené e feladatuk hivatottságát.” (...) Vannak különböző tisztségek is: sorbaállító, tisztaságfelügyelő, egészségügyőr stb. A gyermekek maguk állítják össze törvényeiket, mert ennek kötelező ereje számukra nagyobb” (Dolch, 1935, 70). Világos, hogy a demokrácia csírái bujkálnak ezek között a sorok között. A törvényeket azok alkotják, akikre vonatkozik, és bárki lehet bíró, bárki lehet „figyelmeztető”. Nagyon haladóak és modernek ezek a gondolatok az 1930-as évek közepén.

Az első női képviselő, Schlachta Margit mindössze a dolgozat megszületése előtt tizenöt évvel, 1920-ban került be a képviselőházba. Hazánkban a nőkre 1922-ben terjesztették ki a választójogot, és ez a jog nem volt sem egyenlő sem általános. Nem csak azért, mert a rendelet műveltségi cenzushoz kötötte a választási jogot, hanem mert a nőkre, és a férfiakra eltérő szabályok vonatkoztak. A férfiak 24, míg a nők 30 éves koruk fölött szavazhattak (a főiskolát, egyetemet végeztek 24 éves kor fölött). A választáshoz a férfiaknak 4 elemivel, a nőknek 6 elemivel kellett rendelkezniük (4 elemivel, ha férjzett, és legalább három gyermeke van, vagy saját keresete) (Simándi, 2009). Az a gondolat tehát, amely a nemek között nem tesz különbséget miközben a „nagyok” társadalmát modellezi, mindenképpen bátor, és előremutató. A Dolch Erzsébet által vizsgált budapesti székhelyű „új iskolák” vezetői, Domokosné Löllbach Emma, és Nemesné Müller Márta egyaránt hosszabb külföldi tartózkodás, és tanulmányok után hazatérve nyitották meg iskoláikat, ezzel mintegy hazahozva világnézetükben is a nemek közötti egyenlőség igényét. (Hollandiában a nők 1922-ben kaptak általános választójogot.) A lányok a fiúknál magasabb szintű tudásáról egyetlen helyen tesz említést, ami-

kor arról számol be, hogy a lányok tanulmányi eredménye „jóval fölülmúlja” (Dolch, 1935, 106) a fiúkéét.

A nemzetnevelés témaköre, a nemzet felemelése is többször szóba kerül a disszertációban, például, amikor a szerző így fogalmaz: „fontos a hazafias szellem elmélyítése” (Dolch, 1935, 90), vagy amikor a haza helyzetéről így ír: „Mecsonkított hazánknak minél több egészséges, felszabadult, cselekvőpályára termett, független, szociális és alkotó embert neveljenek” (Dolch, 1935, 48).

EMBERKÉP

Dolch Erzsébet disszertációja nagy részében az „új nevelés” elveit, az ezeken az alapon álló iskolák működését mutatja be. Emberképét, embereszményét tehát abban igyekeztem megragadni, hogy milyennek tartja az ideálissá nevelt, képzett embert.

Alapvető tulajdonsága az ideális embernek, hogy nem elégszik meg a mások által elért tudással, hanem igyekszik a saját tapasztalatai, kutatásai, megfigyelései alapján tájékozódni a világban. „A befogadóképesség egyszerű fejlesztését (...) fel kell váltania az eddig kötve tartott erők szabad tevékenységének, az önálló kutatásnak, az akarat erősítésének, az aktivitásnak és munkának, az alakító erők felszabadulásának” (Dolch, 1935, 39). Az ember rendelkezzen erős akarattal, amelynek segítségével képessé válik a céljai elérésére. Az akaraton kívül szükség van pontosságra, precíziségre, fegyelemre és nyugalomra a feladatok elvégzéséhez. „A kézimunka nemcsak pontosságot, precíziséget kíván, hanem körültekintő és nyugodt egyéneket. (...) Növeli az akaraterőt és kitartást, féken tartja az indulatokat, tehát nemcsak tanít, szórakoztat és kézügyességet fejleszt, hanem nevel is” (Dolch, 1935, 42).

A nemek közötti egyenlőség a módszertani leírásokban már nem olyan egyértelmű, mint a világgép esetén. Olyan érzésünk van, mintha az elvek szintjén a nemek közötti egyenjogúságban hinne a szerző, de a saját életében és munkájában ennek hirdetésére nem áll készen. Például amikor Domokosné Löllbach Emma Új Iskolájában szerzett tapasztalatairól ír, bemutatja az adott osztály féléves (projekt) feladatainak a témáját. Ez alapján megismerhetjük a tereket, amelyekben a gyermeknek meg kell tanulnia mozogni, és az élethelyzeteket, amelyeket a korban hétköznapiak tekintettek:

„I. osztályban papásdi-mamásdi játék, a család és élete a kiindulópont.

II. osztály: házat épít a család. Közben Anya megbetegszik, kórházba kerül és a legnagyobb lánynak kell vezetnie a háztartást.

III. osztály a város felfedezése.” (Dolch, 1935, 50–51).

A család, a ház, és a város tehát azok a „terek”, amelyeket ismernie kell a gyermeknek, és a családi szerepek ismerete és elfogadása is fontos, hiszen ez biztosítja a család fennmaradását a nehéz időkben is. Nem a női szerep, mint jelenség maradiságát, inkább annak a tartalmát kritizálja:

„Harisnyát köttetni ma, 1938-ban? Szabad a tantervben ottfeljtett reliquiák miatt egy egész nemzedéknek megnehezíteni egy olyan alapvetően fontos munka megszerettetését, mint a női kézimunka?” – idézi Löllbach Emmát (Dolch, 1935, 68).

Az új embertípust a „haladás vágya” hajtja (Dolch, 1935, 92). A pedagógus feladata pedig ennek az új embertípusnak a megteremtése. Az eszményi pedagógus képét szintén megrajzolja, mint az ideális embereszményen belül létező entitását. Az ideális pedagógus türelmes és derűs. Soha nem ad teret a saját érzelmeinek, amennyiben az veszélyezteti a nevelési cél elérését. „Aki nem tud lekicsinylő megbotránkozásának gátat vetni, valósággal „kitermeli” a kis bűnösöket. pl. „Belőled úgy sem lesz semmi!” (Dolch, 1935, 73) Szüksége van tehát állandó önfegyelemre és önuralomra (Dolch, 1935, 73).

MŰVELTSÉGGÉP

Mi is valóban a műveltség? A modern társadalomban, ott ahol egyáltalán felmerül efféle fogalom, olyasmit értünk rajta, hogy mindaz, amit az iskolán kívül kapunk. A vertikális átadason alapuló elsődleges szocializáció, a szülők s a felnőttek tapasztalatainak, preferenciáinak és életmódjának átvétele az iskolázás, a szervezett másodlagos szocializáció körülményei között is tovább folyik (szüleink iskola közben is hatnak ránk), s a műveltség ennek rejtett eredménye lenne, ami viselkedésmódokban, asszociációkban, hol fitogtatott, hol diszkrét olvasottságban jelennek meg. Újabban felmerült olyan elképzelés is, amely megkérdőjelezi az iskolázás közepette tovább folyó elsődleges szocializáció vertikális, szülői alapjait. Harris (1995, 1998) érvelése szerint a rejtett (iskolán kívüli) tantervek, a sajátos művelődési minták átadásában a horizontális átadásnak, a kortárs csoportoknak van nagyobb szerepük. Azért, hogy mivé válunk, nem annyira szüleink, mint inkább a kortárs csoportok felelősek (Pléh, 2004, 197).

Pléh Csaba gondolatainak tovább haladva a Dolch-disszertáció egyértelműen a pragmatikus tudás, és az ezen az alapon álló műveltség talaján áll (2. táblázat).

2. táblázat. Műveltség és hasznos tudás lehetséges szembeállításai (Pléh, 2004, 197)

Klasszikus műveltség: múlt orientált	Pragmatikus hasznos tudás: jelen orientált
tiszta ismeret, reprezentáció	tudás célja felhasználás
visszaadás, kultiváció, memória	megcsinálás, működé, kreativitás
ünnep, élvezet, szabadidő	cselekvés, változtatás, munka
iskolai alapú, rögzített	köznapi alapú, változó, újraszerveződő

Bevezetőjében a hallgatónő elveti Herbart tanait, és Fechner és Wundt kísérleti pszichológiáját, Binet tesztvizsgálatát tartja követésre érdemesnek. „A vezető eszme, a cél mindenütt a nevelés korszerűbbé tétele. Belátták ugyanis az újabb kor pedagógusai, hogy a Herbarti rendszer nem kielégítő azok számára, kik a gyermektanulmányozás

felől jönnek a pedagógia felé. (...) a cél mindenütt közös: olyan módon rávezetni a gyermeket az új ismeretre, mely számára nem terhes; indítást adni ezzel a gyermeknek az önálló tanulmányozásra, kutatásra és munkára s ezáltal egyéniségeket, értékesebb embereket nevelni a családnak és a társadalomnak” (Dolch, 1935, 6).

Dolch Erzsébet dolgozatának elméleti bevezetőjében bemutatja John Dewey, Maria Montessori, Ovide Decroly, Adolf Ferrière, Reddie Cecil, Hermann Lietz, Lombardo Radice és az Agazzi nővérek iskolai programjait. A 3. táblázatban tetten érhető, hogy mely tudás- és képességelemek, illetve értékek alkották a gerincét 19–20. század fordulóján létrejövő „új pedagógiának”. A klasszikus műveltség, a múlt orientált tudás még utalás szintjén sem jelenik meg ezekben a programokban.

3. táblázat: Reformpedagógiai irányzatok célkitűzései Dolch Erzsébet doktori dolgozata alapján (Dolch, 1935, 6–39)

	Dewey	Montessori	Decroly	Ferrière	Cecil	Lietz	Radice	Agazzi
A gyermek fejlődik	x	x	x	x				
Iskola a gyermek szükségletei szerint		x	x	x	x		x	x
Alkotás, siker	x		x	x	x	x	x	x
Nevelés közvetetten		x			x		x	x
Szabadság		x	x	x	x	x	x	x
Megfigyelőképesség	x		x	x	x		x	x
Játékoság		x				x	x	
Demokrácia	x					x		
Monarchia					x			
A tér átalakítása		x		x	x			x
Természet+munka+család			x		x		x	x
Ösztönök – önuralom				x			x	
Család					x	x	x	x
Vallás				x	x		x	x
Negatív megjegyzés		x						

Dolch Erzsébet dolgozatában maga rendszerezi azokat az eszméket, amelyek számára az új nevelés szellemét jelentik (Dolch, 1935, 44–48):

„I. Az iskola szervezete

1. Magát az iskolát kedvelte meg a tanulóval (könnyen mozgatható asztalok és székek).
2. Hiányzik a merevség és a megkötöttség.
3. Nem helyez nagy súly az emlézésre.
4. Kísérleti jellegű: szabadabb szellem, belső fegyelem, önnevelés és önuralom kifejlesztése.
5. Egyéni nevelésre törekszik.
6. Sajátos szervezete miatt a gyermek könnyebben be tud illeszkedni a felnőttek társalmába.
7. Koedukált: udvariasság, figyelmesség, egészséges versengés.
8. (Külföldi iskoláknál: világbéke, egységre törekvés gondolata)

II. A testi nevelés

1. Saját műhely (földmunka, állattenyésztés) – felelősségérzet fejlesztése.
2. Tevékenységük kisebb-nagyobb csoportok keretében történik és mindig „szabadon”.
3. Játék a szabadban vagy nyitott ablaknál.
4. Kirándulások.

III. Az erkölcsi és társas nevelés

Családiasabb jellegű.

A jutalmazást és büntetést olyan szűk térre szorítják, amennyire csak lehet.

Az önmegtartózkodás, az igazságérzet, az igazmondás és a felelősségérzet kimélyítése.

Önkritika.”

A gyakorlatorientált, praktikus és holisztikus ismeretek átadása az iskola „új” feladata. Az újdonságot jól jelképezi a mozgatható bútorzat, amely praktikusságán túl szimbolizálja a kötöttségektől való eltávolodást, a szigorú hierarchia felbomlását. A fegyelem, a figyelem ne külső kényszer hatására, hanem önuralom, és belső igény (motiváció) alapján működjön. A gyerek sémához igazítása helyett a séma gyerekre szabása legyen a cél. A nemek közötti elkülönülést váltsa fel az egészséges, és igazságos versengés.

Érdekes megjegyzés az iskola szervezetének leírásában a 8. pont, amely szerint a világbéke, az egység gondolata külföldön a két világháború között nagymértékben elterjedt, de hazánkra ez nem vonatkozott, hiszen a Trianon-trauma következtében a belenyugvás gondolata is hazaárulásnak tűnt volna.

Domokosné Löllbach Emma iskolájában – Dolch tolmácsolása szerint – az év végi kiállítás során a negyedikesek Nagy-Magyarországot mintázták meg. (Dolch, 1935, 87) Az Ujszegedi Kerti Iskola „egy teljes magánház. 5 szobával, 450 négyszögöles kerttel és udvarral, hol a szabadban való tanítás is biztosítva van” (Dolch, 1935, 91). Családias szellem, otthonosság, játék, a közösség szellemének megvalósítása a cél. Az olvasás-tanítás szóképekkel, két hónap alatt történik. Az írástanítás nagy nyomtatott betűkkel kezdődik. Először vonalak közé írnak, később már csak sima, vonalazatlan papírra „hogy a kéz egyéni mozdulatait semmi se korlátozza” (Dolch, 1935, 96). A szabadság, az egyéni képességek szerinti haladás itt ismét megmutatkozik.

„Módszerünk tehát a nevelés terén a pillanat hangulatának észszerű kihasználása s az esetekből kifolyólag a tanulás leszűrése” (Dolch, 1935, 103). „Az iskola vezetősége egész erejével azon van, hogy minden káros körülményt, mely a gyermek lelkét megzavarná s minden akadályt, mely harmonikus fejlődését megakadályozná, szerető gondoskodással elhárítson a kicsinyek útjából” (Dolch, 1935, 108).

ÖSSZEZÉS

A tény, hogy Várkonyi Hildebrand Szegedre került, és éppen itt, éppen 90 éve sor került az első magyarországi pedagógiai-lélektani tanszék felállítására valójában az első világháború elvesztésének, és a trianoni döntésnek a következménye. Egyrészt természetesen azért, mert Szeged így juthatott egyetemhez, másrészt pedig az Erdély és a Csonka-Magyarország közötti felekezeti megoszlás eltérése okán. Az eredmények azt mutatják, hogy az egyetemet befogadó Szeged városa ugyan többségében katolikus vallású volt, de az egyetem polgárainak felekezeti összetétele az 1920-as évek elején – az Erdélyből érkező hallgatók felekezeti hovatartozásának köszönhetően – még nem felelt meg a trianoni Magyarország egészének. Néhány év leforgása alatt ez a helyzet gyökeresen megváltozott, és a katolikus vallású hallgatók reprezentációja a teljes hallgatóság körében közel került a társadalmi megoszláshoz. A személyi összetétel Kolozsvár óta fennálló status quo-ja fenntartásának vágya mellett a vallási áttrendeződés lehetett a másik oka a konfliktushelyzet kialakulásának a miniszter és az egyetem között, ami a párhuzamos tanszékek felállítását illeti. Klebelsberg oktatáspolitikája minél inkább szerette volna általában a felsőoktatás helyzetét, de azon belül is kiemelten a szegedi felsőoktatás helyzetét megerősíteni, és ehhez az egyetemnek hallgatókra volt szüksége. Mivel ezek a hallgatók részben az egyházi felsőoktatásból, illetve ahelyett kerültek a szegedi egyetemre, a miniszternek engednie kellett a katolikus lobbinak. Várkonyi Hildebrand és az utókor szerencséje, hogy ez a nagyhatású professzor így Szegeden juthatott katedrához, és a pszichológiatörténetben betöltött szerepe mellett a pedagógiatörténetben is kiemelt fontosságú Kerti Iskolát létrehozhatta.

Az iskola vezetője, Dolch Erzsébet az 1930-as években nőként egyetemi doktorátust szerezve megtestesítette a modern nő ideálját. Romantikus világképe, individualista emberképe, és pragmatikus műveltségképe nagyon jól összekapcsolódott választott hivatása magas szintű gyakorlásával. Vajon Várkonyi Hildebrand hatott ily módon a hallgatónőre, vagy saját magából és a családi gyökerekből eredeztethető ez az értékrend? Doktori dolgozata alapján mindkettő hatása valószínűsíthető. A katolikus szellem és a modern didaktika ötvözete metodikájának alapja, amely disszertációján lépten-nyomon kiütözik, és amelynek köszönhetően a Kerti Iskola rövid élete ellenére beírta magát a magyar reformiskolák történetébe.

Képek a Kerti Iskola működéséből

IRODALOM

- A Szegedi) *A Szegedi Tudományegyetem története 1921–1998* (1999). Szeged.
- Benda Kálmán (1982, szerk.): *Magyarország történeti kronológiája, III. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- (Beszámoló, 1929) *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1922/23–1926/27. évi működéséről* (1929). Szeged.
- Dolch Erzsébet (1938): *Az új nevelés elméleti és gyakorlati megvalósulása*, Szeged.
- Fizel Natasa (2012): Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének hatása Dolch Erzsébet életútjára. In Kerekes Benedek és Gát György (szerk.): *V. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia Előadásainak közleménye*. Nyíregyháza. Paper: 11.
- Fizel Natasa (2013): A szegedi pedagógusképzés útkeresései a két világháború között Dolch Erzsébet életútjának tükrében. In Fizel Natasa: *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről*. Szeged: Délvidék Kutató Központ. 31–39.
- Géczi János (2004): Világkép – emberkép – pedagógikum. *Új Pedagógiai Szemle*, 54(1) 69–75.
- Géczi János, Stirling János és Tüske László (2007): *Bevezetés a művelődéstörténetbe*. Veszprém.
- Gyáni Gábor és Kövér György (2001): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Nikolett (2016): A Waldorf-pedagógia alapelemeinek megjelenése az újszegedi Kerti Iskola oktatási/nevelési koncepciójában. In Fizel Natasa (szerk.): *Gutta cavat lapidem. Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Szeged: Délvidék Kutató Központ. 9–25.
- Makk Ferenc és Marjanucz László (2011, szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története (1581–2011)*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Németh András és Pukánszky Béla (1997): Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében. *Magyar Pedagógia*, 97(3–4) 303–317.
- Németh András és Pukánszky Béla (1999): Magyar reformpedagógiai törekvések a XX. század első felében. *Magyar Pedagógia*, 99(3) 245–262.
- Péter László (1995): A magyar Göttinga. Klebelsberg és a szegedi egyetem. In: Zombori István (szerk.): *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Szeged: Keresztény Értelmiségiek Szövetsége. 102–140.
- Pléh Csaba (2004): A műveltségkép és a modern pszichológia. *Educatio*, 13(2) 195–215.
- Pukánszky Béla (1999): Pedagógia és Pszichológia. In Rác Béla (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921–1998*. Szeged: Officina. 215–223.
- Pukánszky Béla (2002): Reformpedagógiai Szegeden a két világháború között. In Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Budapest: Osiris. 101–120.
- Pukánszky, Béla (2004): Die Rolle der Frauen in der Geschichte der ungarischen Reformschulbewegung. Eine Fallstudie: Erzsébet Dolch und die Gartenschule. In Hofstetter, Rita (szerk.): *New Education. Genesis and Metamorphoses*. 109–110.
- Simándi Irén (2009): A nők parlamenti választójogának története Magyarországon, 1919–1945. *Rubicon*, 20(4)
- Zentai Károly (1988): Emlékezés Várkonyi professzorra. In Zakar András (szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső Emlékkötet*, Szeged.